

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Shomurod Mustafayev

*Pedagogika fanlari doktori, dotsent.
shomurodmustafayev@mail.ru*

OLIV TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYALASHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.

Annotasiya: O'zbekistonda Oliy ta'lim tizimi modernizatsiyasi jahon tajribasining o'zini oqlagan yutuqlarini o'zida mujassam etgan holda o'ziga xos, konseptual negizda, milliy qadriyatlar, ma'naviy asoslarni tiklash, "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari", deb belgilangan milliy g'oyani, Uchinchi Renessansni ro'yobga chiqarish maqsadlari bilan hamohang amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbus, ma'naviyat va ma'rifat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning tarbiyaviy innovatsiyalari sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tayanch so'zlar: badiiy-estetik, modernizatsiya, artpedagogika, dixotomik yondashuv, sivilizatsiyaviy yondashuv, Instrumental yondashuv, mental yondashuv, tarixiy yondashuv, STEAM, irratsional, kommunikativ.

Аннотация: модернизация системы высшего образования в Узбекистане осуществляется на оригинальной, концептуальной основе, воплощающей в себе оправданные достижения мирового опыта, в гармонии с целями возрождения национальных ценностей, духовных основ, реализации национальной идеи "от национального возрождения к национальному подъему", третьего Ренессанса. Пять важных инициатив, выдвинутых Президентом Республики Узбекистан, реформы в области духовности и просвещения, представляют собой воспитательные инновации модернизации системы высшего образования.

Ключевые слова: художественно-эстетический, модернизационный, artпедагогический, dixотомический подход, цивилизационный подход,

инструментальный подход, ментальный подход, исторический подход, STEAM, иррациональный, коммуникативный.

Abstract: the modernization of the higher education system in Uzbekistan is carried out on an original, conceptual basis, embodying the justified achievements of world experience, in harmony with the goals of reviving national values, spiritual foundations, the implementation of the national idea “from national revival to national uplift”, the third Renaissance. Five Main Initiatives put forward by the President of the Republic of Uzbekistan, reforms in the field of spirituality and education, represent educational innovations in the modernization of the higher education system.

Keywords: artistic and aesthetic, modernization, artpedagogic, dichotomous approach, civilizational approach, instrumental approach, mental approach, historical approach, STEAM, irrational, communicative.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimining oldida turgan asosiy vazifalaridan biri bu yuksak ma’naviyatli va madaniyatli shaxslarni shakllantirishdir. Ushbu vazifaning dolzarbligi badiiy-estetik hayot tarzini va badiiy va estetik qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘liq. Madaniyatli yosh avlodni jamiyat hayoti davomida to‘plangan badiiy qadriyatlarga murojaat qilmasdan amalga oshirib shakllantirib bo‘lmaydi. Shu bois tadqiqotimiz doirasida san’at, uning turlari tarixi, rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish zaruriyati yuzaga keldi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda madaniyat va san’at sohasini rivojlantirish, jahon miqyosidagi ilg‘or tajribalar asosida zamonaviy madaniyat va san’at muassasalarini barpo etish, ularni moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ijodkor ziyolilarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalalariga davlatimiz tomonidan alohida ahamiyat qaratilib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev tomonidan yoshlarning ma’naviy saviyasini yuksaltirish, ularni yetuk, barkamol shaxs qilib tarbiyalash, yosh iste’dod egalarining qobiliyati va salohiyatini ro‘yobga chiqarish eng asosiy vazifalardan biri ekanini, mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilishning bugungi yangi bosqichida madaniyat va san’atning hayotimizdagi o‘rni va ahamiyatini oshirish, yoshlarimizni turli yot g‘oyalardan asrab-avaylash to‘g‘risida kuyinib gapirishlari bejiz emas. Bu masala ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash bilan bog‘liqligi haqida qator dasturiy fikrlarni bayon qildi. Darhaqiqat, talabalar bilan har soatda, doimiy va tizimli ravishda ish olib borish kerakligi, mafkura sohasida bo‘shliq bo‘lmasligi uchun san’at, badiiy havaskorlikka talaba-yoshlarni keng jalb qilish orqali san’atning tarbiyaviy ahamiyatini kuchaytirish “Besh muhim tashabbus”ning asosiy vazifasi etib belgilandi. Bu esa san’at turlari va ularning pedagogik tarixini o‘rganishni taqozo qiladi.

Go‘zallikning inson ma’naviyatiga, g‘oyalariga ta’sir qilish imkoniyatlari haqidagi fikrlar Abu Rayhon Beruniy, Faxriddin Ar-Roziy, Alisher Navoiy, Najmiddin Navkatiy, Darveshali Changiy va boshqalarning asarlarida ham uchraydi. Sharqning buyuk mutafakkirlari, qomusiy olimlari san’atni inson ma’naviyatiga ta’sir etuvchi samarali vositalardan biri sifatida qaradilar va san’at, xususan, musiqaning komil inson ma’naviyatini shakllantirishdagi imkoniyatlarini ochishga katta hissa qo‘shdilar.

Bunday taraqqiyparvar qarashlar hozirgi kunda ham o'z kuchini yo'qotmagan va yangicha talqin qilinmoqda. Zero, ular o'sib kelayotgan yosh avlodni g'oyaviy tomondan tarbiyalash nazariyasi va amaliyotini ishlab chiqishda tarixiy asos bo'lib xizmat qila oladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. San'atning tarbiya vositasi sifatidagi o'ziga xos nafis xususiyatlari, mazmun, shakl va tarbiyaviy imkoniyatlari insoniyatni doim qiziqtirib keldi. Bu borada Abu Nasr Forobiy, Al-Xorazmiy, Ibn Sino, shoir va mutafakkirlardan Kaykovus, Abdurahmon Sa'diy, Fitrat, Muhiddin qori Yoqubov, Shokir Sulaymon, Rajabzoda va boshqalar o'z asarlarida qimmatli fikrlarni bayon etganlar.

O'zbekiston pedagog olimlari M.Abdujabbarova, S.Annamuratova, YE.Balabekov, X.Ibragimov, M.Ismoilova, D.Kenjayeve, H.I.Nurmatov, Sh.Olimov, M.Mahmudov, K.Risqulova, M.Maxmudova, U.Mahkamov, O.Musurmonova, S.Nishonova, Sh.Rayemov, S.Romanova, D.Ro'ziyeva, U.Saidov B.Umarov, S.X.Fayzullina, N.Qiyomov, M.Quronov, Q.Quronboyev, S.Yuldasheva, Z.Qosimova, G.Maxmutova, N.Shodiyev, Sh.Qurbonov, A.Hasanov, Q.B.Panjiyev va boshqalarning tadqiqotlarida yoshlarni badiiy, estetik tarbiyalash masalalari tadqiq qilingan.

Globalashuv, "ommaviy madaniyat"ning yoshlar ma'naviyatiga ta'siri xorijlik olimlar Z.Bzejinskiy, Ortega-i-Gasset, E.P.Smolskaya, D.Bell, P.Dj.Byukenen, V.I.Zayats, A.Y.Fliyer, T.A.Fetisova, V.P.Rudnev, V.P.Shestakov, K.T.Teplits, YE.N.Shaginskaya, O.Xaksli va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan.

Talaba-yoshlarni artpedagogika vositasida tarbiyalash masalalari MDH olimlaridan Shumeiko A.A., Asriyeva O.O., Gorlinskiy V.I., Smirnov A.V., Blox O.A., Tarasova G.K., Bazik A.S., Xoroshilova Y.A. va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan

Artpedagogika yoshlarda san'atning g'oyaviy-estetik jozibasiga ma'naviy ehtiyojni shakllantirishi bilan shaxs tarbiyasining eng muhim omillaridan biridir. Yuqorida qayd qilingan holatlardan kelib chiqqan holda oliy ta'lim muassasalari talabalarini tarbiyalashning artpedagogik texnologiyalarini takomillashtirish dolzarb ehtiyojga aylandi.

Artpedagogik nazariya va texnologiyalarni ishlab chiqish va takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalari, jumladan, UNODC (BMT), "RAND Corporation", The Brookings Institution (AQSH), International Institute for Strategic Studies (Buyuk Britaniya), Canadian Centre for Policy Alternatives (Kanada), Chiefly Research Centre (Avstraliya), Shalem Centre (Isroil) larda olib borilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Dunyoda artpedagogik tizimni takomillashtirishga oid olib borilgan tadqiqotlar natijasida qator ilmiy natijalar olingan: Artpedagogikaning ijtimoiy rivojlanishdagi rolini oshirishga doir yo'nalishlar amalga oshirilgan (Executive Summary // Critical Links: Learning in the Arts and Student Achievement and Social Development / ed. by R. Deasy. Washington: DC AEP, 2002.), san'at va pedagogikani o'zida mujassam qilgan artpedagogik dasturlar ishlab chiqilgan (RAND Corporation), Amerika fanni rivojlantirish assotsiatsiyasi (American Association for Advancement of Science - AAAS), jamoatchilikka gumanitar muammolar

xususiyatlarini tushuntirishga qaratilgan axborot-targ'ibot resurslarini kuchaytirish texnologiyalari ishlab chiqilgan (The Brookings Institution), vandalizmga qarshi kurash va ziddiyatlarni yechish usullari ishlab chiqildi (International Institute for Strategic Studies), ta'lim, ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, odamlarda badiiy-estetik madaniyatni oshirish bo'yicha ma'rifiy ishlar texnologiyalari ishlab chiqilgan (Canadian Centre for Policy Alternatives), ta'lim muassasalarida yoshlarning axloqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan maxsus trening metodikalari majmui ishlab chiqilgan (Chiefly Research Centre), jamiyatning milliy-madaniy qadriyatlarini saqlab qolishga qaratilgan konsepsiya ishlab chiqilgan (Shalem Centre).

YUNESKOning «Ta'lim barcha uchun» (Education For ALL) global harakatining «Ming yillik rivojlanish maqsadlari (Millennium Development Goals MDGs)» dasturlarida, Canadian Centre for Policy Alternatives (Kanada), Chunang universiteti (Janubiy Koreya), Miyagi universiteti (Yaponiya), Chiefly Research Centre (AQSH), Shalem Centre (Isroil), New York University, Stanford University, University of Chicago, Oxford Brookes University, University of Cambridge (Buyuk Britaniya), University of Munster (Germaniya), Wageningen University and Reserch Center (Niderlandiya), the Korean (Janubi Koreya), Singapore Management University (Singapur), National Adviceon pedagogical technology (Angliya), Toshkent davlat pedagogika universiteti, Respublika Ma'naviyat markazi (O'zbekiston) tadqiqotlar olib borilmoqda.

Hozirgi vaqtda artpedagogik texnologiyalarni takomillashtirish bo'yicha qator yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda. Ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish trening, kouching, meyoriy-metodik ta'minotini takomillashtirish, kreativ fikrlashni rivojlantirish, madaniyat va san'at targ'iboti samaradorligini oshirish; ta'lim- tarbiyada NLR texnologiyalarini takomillashtirish; internet arttexnologiyalari, ijtimoiy-madaniy texnologiyalardan foydalanish madaniyatini takomillashtirishga qaratilgan resurslar yaratilmoqda.

Dunyo mamlakatlarining modernizatsiyalashuv tajribalarini o'rganish ushbu jarayonlarning besh yondashuv asosida amalga oshishini ko'rsatadi. Dixotomik yondashuvda modernizatsiya jarayoni shu paytgacha an'anaviy bo'lib kelgan odatiy holatdan yangi, zamonaviy holatga o'tish deb qaraladi. Sivilizatsiyaviy yondashuv yangilanish zamonaviy tamaddunning yoyilib borishi nuqtai nazaridan talqin etiladi. Instrumental yondashuvda esa yuqoridagilardan farqli o'laroq, o'zgarish vositalari va usullari nuqtai nazaridan talqin etiladi. Mental yondashuvda yangilanish, zamonaviylashuv dunyoqarash va ma'naviyatning transformatsiyasi nuqtai nazardan talqin etiladi. Modernizatsiyaga tarixiy jihatdan yondashuv esa tarixiy taraqqiyot, keskin o'zgarishlar nuqtai nazaridan talqin etiladi.

Modernizatsiyaning manbai, harakatga keltiruvchi kuchi nuqtai nazaridan qaralganda uning organik (modernizatsiyani o'zining ichki resurslari hisobidan o'tkazish) va noorganik (transformatsiyani tashqi davlatlar ishtirokida amalga oshirish) shakllari ko'zda tutiladi.

-Tahlil va natijalar. Dunyo tajribasida ta'lim tizimining modernizatsiyasi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta'lim olishga bo'lgan talabini qondirish, ta'lim tizimini barqaror

rivojlanishini ta'minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishini anglatadi. Shu bois hozirgi sharoitda oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlari sifatida:

- elektron axborot-ta'lim resurslarini yaratish;
- o'qitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;
- o'quv hamda mutaxassislik fanlari asoslarining talabalar tomonidan mustaqil o'zlashtirilishi uchun qulay pedagogik va texnologik shart-sharoitlarni vujudga keltirish ko'zda tutiladi.

O'zbekistonda Oliy ta'lim tizimi modernizatsiyasi jahon tajribasining o'zini oqlagan yutuqlarini o'zida mujassam etgan holda o'ziga xos, konseptual negizda, milliy qadriyatlar, ma'naviy asoslarni tiklash, "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari", deb belgilangan milliy g'oyani, Uchinchi Renessansni ro'yobga chiqarish maqsadlari bilan hamohang amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan beshta muhim tashabbus, ma'naviyat va ma'rifat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning tarbiyaviy innovatsiyalari sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bu innovatsiyalar jahon pedagogikasidagi muhim innovatsiya - STEAM bilan chambarchas bog'langan. Agar ushbu qisqartmani yoysak, quyidagilarni olamiz: STEAM bu — S — science, T — technology, E — engineering, A — art va M — math. Ingliz tilida bu shunday bo'ladi: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi — Massachusetts Texnologiya Instituti (MIT). Ushbu dunyo universitetining shiori «Mens et Manus» (Aql va qo'l). STEAM yondashuvining biz uchun asosiy ikki jihati, bunda talabalar ta'lim jarayonida mavzularni muvaffaqiyatli o'rganishi uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar. Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasi bo'ldi. STEM Amerikada fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirish asosida shakllandi. Keyinchalik Art qo'shib, STEAM mukammal shakllandi.

Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish bo'lsa, STEAM talabalarni olgan bilimlarini haqiqiy kompetensiyalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu talabalarga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi. Ya'ni ishlatilishi mumkin bo'lgan bilimgina haqiqatan ham qadrlidir. Bu yondashuv samaradorligi professor M.Quronovning "Amal qilinmaydigan bilimning foydasi 0 ga teng", -degan xulosasi bilan ham tasdiqlash mumkin. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, STEAM yondashuvi artpedagogik nuqtai nazaridan boy imkoniyatlarga ega. Unda talabalarni ijodiy tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi.

"Besh muhim tashabbus" doirasida talaba yoshlarni badiiy faoliyatda tarbiyalash samaradorligini oshirish bu borada rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o'rganishni taqozo qiladi. Shu nuqtai nazardan Amerika fanni rivojlantirish assotsiatsiyasi (American Association for Advancement of Science -AAAS)ning har yili o'tkazib boriladigan "Ilmiy raqs" (Science Dance Contest) tanlovi tajribasi diqqatga sazovor,

deb hisoblaymiz. Bunda ishtirokchi tadqiqotchilarga o‘z tadqiqot natijalarini faqat plastikada, musiqa, rangli nurlar yordamida ifodalash taklif etiladi. Xorijlik mutaxassislar san‘at va ijodga boshlang‘ich maktabda o‘qitiladigan har bir predmetning asosiy komponenti sifatida qarashadi. Bu yondashuvni Yevropada ham kuzatish mumkin. Chunki Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtiriluvchi yangi ta‘lim-tarbiya loyihasi «ARTinED» san‘at vositasida o‘qitish va tarbiyalash metodikasini ishlab chiqishga qaratilgan. Loyiha mualliflarining qat‘iy xulosalariga ko‘ra san‘at jamoada ishlashga o‘rgatadi, kognitiv qobiliyatlarni, tanqidiy fikrlashni, kommunikativ malakalarni rivojlantirishi bilan XXI asrda insoniyatni rivojlantirishda fundamental rol o‘ynaydi. Bunda gap maktabda san‘at predmetlarini o‘qitish haqida emas, balki maktab dasturining har bir yo‘nalishiga san‘at turlari ta‘sirini integratsiyalash haqida bormoqda. Masalan, matematikani o‘rgatishda - raqsga tushish, tarix darslarida – rasm chizish, til o‘rganish darslarida – musiqadan foydalanish ko‘zda tutiladi. Bugungi kunda ushbu loyiha Italiya, Buyuk Britaniya, Turkiya, Ispaniya, Shvetsiya, Rumuniya tomonidan qo‘llab-quvvatlanib, maktablarida sinovdan o‘tkazilgan [1].

Bugungi tobora texnokratizatsiyalashayotgan zamonda san‘atga bo‘lgan bunday keskin talabning sababi nimada? Psixologiya bo‘yicha o‘tkazilgan fundamental tadqiqotlar bergan javobga ko‘ra “san‘at ma‘noning yo‘qolishiga qarshi kurashadi. Uning vazifasi insonni narsalar dunyosida adashib qolishining oldini olishdir. San‘at odamdagi insoniylikni va dunyoni bilish uchun zarur” [2]. Xuddi shu fikr faylasuf, san‘atshunos Y.Borevning asarlarida ham uchraydi: “... san‘at odamdan insonni yetishtiradi” [3]. Gumanistik psixologiyaning asoschisi va yetakchisi A.Maslou san‘at vositasida o‘qitish va tarbiyalash “tuzukroq odamlarning paydo bo‘lishi uchun” zarurligiga ishongan. A.Maslou fikriga ko‘ra, bunday ta‘lim, qolgan butun ta‘lim sohasi uchun paradigma bo‘lishi kerak va aynan shu ta‘lim “to‘g‘ri ta‘lim”dir [4].

Shunday qilib, san‘atning yetakchi funksiyasi - odamni “insoniylashtirish”. Shuningdek, san‘at odamlarning murakkab tan-ruh tabiatiga jism-u taniga har tomonlama ta‘sir ko‘rsatish qobiliyatiga ega va shu sababli ta‘limning samarali vositasi bo‘lib, inson uchun umri davomida o‘zini o‘zi rivojlantirish, o‘zini o‘zi tarbiyalash va o‘zini o‘zi o‘qitish uchun kuchli rag‘batlantiruvchi omil bo‘lib qoladi.

Aqlga, hissiyotlarga, tajribalarga, insonning xatti-harakatlariga, uning ongli va ongsiz, ratsional va intuitiv jihatlariga har tomonlama ta‘sir qilish orqali san‘at ko‘plab pedagogik vazifalarni parallel ravishda hal qilish imkonini beradi. Bu esa artpedagogikaning nima uchun jadal rivojlanayotgani sabablari turli pedagogik muammolarni hal qilishga badiiy resurslarni jalb qilishning tabiati, qonunlari, tamoyillari, mexanizmlari va universal usullarini o‘rganadigan yangi ilmiy va amaliy yo‘nalish ekanligida namoyon bo‘ladi. O‘zida san‘at, pedagogika, psixologiya salohiyatlarini birlashtirgan artpedagogikaning fanlararo, amaliyotga yo‘naltirilgan tabiati zamonaviy gumanitar fanlarga xos bo‘lgan bilimlarni birlashtirish tendensiyasini to‘liq aks ettiradi va bu oliy ta‘lim nazariyasi va amaliyotini modernizatsiyalashda samarali omil bo‘lishi mumkin.

Keyingi yillarda dunyoda artpedagogikaning mohiyati, samaralari o‘rganilishi barobarida ushbu atamaning ma‘nosini, artpedagogikaning mazmun va funksiyalarini

turli xil talqin qilish holatlari uchramoqda. Bu borada “art-terapiya pedagogikasi”, “san’at psixopedogiyasi”, “estetik pedagogika” kabi iboralar ishlatilganligini aytish kifoya. Zamonaviy mualliflarning ba’zi asarlarida “art pedagogika” va “art terapiya” tushunchalari bir ma’noda qo’llanilishi kuzatiladi. Biz artpedagogika tushunchasining obyektiv mazmun-mohiyatini, predmet maydonini aniqlashtirish uchun quyidagi konseptual aniqliklar kiritilishi lozim, deb hisoblaymiz.

1. Maxsus kasbga yo’naltirilgan, musiqa, xoreografiya, rassomlik, ashula, raqs va hokazo yo’nalishlarda professional kasbiy ko’nikmalarini o’rgatish, ma’lum bir amaliy mahorat natijalariga erishib, ko’rgazma, konsert tomoshalarini ko’rsatish artpedagogik faoliyatning bevosita vazifalariga kirmaydi. Ya’ni talabalarning doira, raqs to’garaklarida ishtirok etishlari ularning hammasini professional doirachi, raqqos qilib yetishtirishni ko’zda tutmaydi.

2. Estetik tarbiya. Nafaqat san’at, balki mehnat, sport, tabiat, turli xil o’yinlar va boshqalar ham estetik tarbiya vositasi bo’la oladi. Pirovard maqsad nuqtai nazardan, estetik ta’lim artpedagogik faoliyatning vazifalariga kirmaydi.

3. Art-terapiya (musiqa, raqs bilan davolash). Pedagogika tibbiyot, psixoterapiya va psixologiyaga xos bo’lgan funksiyalarni bevosita bajara olmaydi. Amaliyot shuni ko’rsatadiki, artpedagogikada hal qilinishi kerak bo’lgan kasbiy vazifalarning xilma-xilligi davolash bilan bevosita bog’liq emas, biroq badiiy ijod ko’pincha bilvosita terapevtik natijalarni beradi.

Art pedagogikaning salohiyati san’at, pedagogika, psixologiyaning barcha yoshdagi odamlarni tarbiyalash, o’qitish, rivojlantirish va qo’llab-quvvatlash jarayonlarini ekologik toza, insoniylashtirishga qarata integratsiyalashda namoyon bo’ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, artpedagogikaning o’ziga xos tushunchalar maydonini quyidagicha belgilash mumkin:

- art pedagogik faoliyat bu - kasbiy maqsadlarni san’at vositasida amalga oshirish uchun tartibga solingan pedagogik xatti-harakatlar yig’indisini ifodalovchi kasbiy pedagogik faoliyatning mustaqil turi;

- artpedagogik o’zaro ta’sir - “professor-o’qituvchi (o’qituvchi, ustoz) - ta’lim mazmuni - san’at turi - talaba (talaba, shogird)” maqsadli rivojlanayotgan tizimda yuzaga keladigan samimiy munosabatlar va aloqalar majmui;

- artpedagogik jarayon - pedagogik muammolarni hal qilish va pedagogik g’oyalarni amalga oshirish uchun san’at vositalaridan foydalanish;

- artpedagogik qo’llab-quvvatlash - badiiy-pedagogik faoliyatni uni muvaffaqiyatli amalga oshirish va shaxsni tarbiyalash uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadiga moslashuvchan harakatlar tizimi;

- artpedagogik faoliyat tamoyillari - o’quv jarayoni ishtirokchilari o’zaro munosabatlarining badiiy-pedagogik xususiyatini ta’minlaydigan umumiy qoidalar;

- artpedagogik dars - pedagogik hamkorlik tizimiga asoslangan, o’zida badiiy va ta’lim-tarbiya mazmunini mujassam qilgan faoliyatni tashkil qilish shakli. Bunda dars jarayoni artpedagogik faoliyat tamoyillariga bo’ysunadi;

- artpedagogik vaziyat – muayyan pedagogik vazifani san’at yordamida hal qilishga qaratilgan, o’qish vaqtining mazmunan ajralmas qismi. Artpedagogik vaziyat

ma'ruza, seminar, dars materiallari tarkibiga kiritiladi, biroq, o'quv munosabatlarining umumiy tuzilishini to'liq belgilay olmaydi, o'quv jarayonining an'anaviy qoidalariga rioya qilmaydi.

-Xulosa va takliflar. Har qanday faoliyatni tartibga soluvchi tamoyillari bo'ladi. Ular xatti-harakatni meyorlashtiradi va ma'lum bir doiradagi xulqni belgilab boradi. Artpedagogik faoliyat o'quv jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlarini ta'minlaydigan maxsus prinsiplar asosida amalga oshiriladi. Art pedagogik faoliyat tamoyillarining mohiyati quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik va badiiy salohiyatni integratsiyalash prinsipi. Ushbu tamoyil o'quv jarayonining pedagogik va badiiy qismlari orasida o'zaro bog'liqlikni hamda pedagogika va san'at birligining chuqur shakllarini kiritish orqali mutlaqo yangi tarzda anglash imkoniyatini ta'minlaydi. Bunda integral o'zaro ta'sirni kimyoviy reaksiyaga o'xshab, ma'nolarning kombinatsiyasi tamoman yangi ma'noni paydo qiladi.

2. Pedagogik mazmuni badiiy-obrazda taqdim etish prinsipi. Madaniyatda voqelikni o'ziga xos tarzda tasvirlashga qodir bo'lgan ko'plab tillar mavjud. Pedagogik mazmuni nafaqat verbal (og'zaki), balki noverbal (imo-ishora, tovush, rang, shakl va boshqalar orqali), nafaqat sof ratsional-mantiqiy shaklda, balki hissiy-obrazli kanallar orqali ham obyektiv ravishda taqdim etish mumkin. Bu bir qator tadqiqotlarda (Y.T.Ardashirova, O.S.Bulatova, O.Y.Ovchenkov, A.S.Robotova, N.G.To'xtamanov) tasdiqlangan. Ta'kidlash joizki, badiiy obrazni o'quv kontekstiga kiritish shunchaki oddiy namoyish qilish yoki ta'lim material mazmunining takroriga aylanib qolmasligi kerak. Materialni xayoliy idrok etish talabaga hissiyot, tuyg'ular tili orqali talqin qilish uchun o'ziga xos "ko'priklar" yaratib, o'quv materiallarini yuqori darajaga tushunishga yordam beradi.

3. San'at orqali o'z-o'zini ifodalashning ilhomda namoyon bo'lish prinsipi. Spontanlik - art-pedagogik hamkorlikdagi badiiy to'garaklar a'zolarining fikrlari, his-tuyg'ulari, munosabatlari, reaksiyalarini faol va erkin ifoda etish, ilhomga berilish qobiliyati sifatida qaraladi. Ilhom subyektning o'zidan tashqaridan emas, balki "ichidan quyilib keluvchi" boshlang'ich nuqtani izlash va topish uchun tanqidiylikdan holi bo'lgan birlamchi kreativlikni namoyon qiladi (J. Moreno).

Professor F.Y.Vasilyukning fikricha ilhom[47], "iroda erkinligi"ni hayotning o'zi shaxs ma'naviyatining eng chuqur manbalaridan olib chiqadi. Hayotga bo'lgan bunday to'g'ridan-to'g'ri aloqani yo'qotish odamning o'zini erkin his qilishiga to'sqinlik qiladi, shaxsning ichki ziddiyatlarini paydo qiladi, fikrlarini xiralashtiradi.

4. Ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining ijodiy hamkorlik voqelik prinsipi. Ushbu qoida nuqtai nazaridan "ijodiy hamkorlik", ijod olamida birga bo'lish tushunchasi ikki pozitsiyadan namoyon bo'ladi. Birinchidan, professor-o'qituvchi va talaba(ustoz-shogird)ning ichki dunyolarining "uchrashuvi" sifatida namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, biz "ijodiy hamkorlik", deganda "professor-o'qituvchi – talaba", "Ustoz-shogirdlik "maqom"lari haqida emas, balki ijodkor shaxslar hamkorligini tushunamiz. Bunda professor-o'qituvchi, ustoz san'at vositalaridan foydalangan holda, talaba uchun ahamiyatli bo'lgan qadriyatlarga, ma'nolarga to'yingan sharoitni yaratadi.

5. Artpedagogik hamkorlikda ratsional va irratsionallikning birlik prinsipi. Ratsionallik va irratsionallik artpedagogik hamkorlikda o‘zaro uyg‘un, bir-birlarini to‘ldirib turadi. Uzoq yillar davomida ratsionallik yetakchilik qilib, irratsionallik fan, ta‘lim sohalaridan siqib chiqarilgan edi. Bu bo‘shliqni ta‘limda san‘at vositalaridan foydalanish to‘ldiradi. San‘at asarlari har doim ko‘p ma‘no anglatishi, sirliligi, ishoraviyligi, kutilmagan talqinlarga egaligi bilan ajralib turadi. Bu ularni yaratgan ijodkorning badiiy intuitsiyasi, ilhomi, tasavvurlariga bog‘liq bo‘ladi. Darhaqiqat, faqat san‘atgina insoniyat tajribasidagi ratsionallik va irratsionallik elementlarini kelishtirib, “yarashtirib” qo‘yishga va bu bilan aql bilan instinktlar, tuyg‘ularning o‘zaro aloqasini mo‘tadillashtirishga qodir.

San‘atning irratsional hodisalar bilan uzluksiz aloqada ekanligi e‘tirof etilgan. Shu sababli san‘atning insonga qanday ta‘sir qilishini, odamda san‘at tufayli qanday hayajon, kechinmalar kechishini aniq qayd qilish, ta‘riflash qiyindir. Badiiy to‘garak rahbari, Ustoz, professor-o‘qituvchi ham talabalarning hozir namoyish qilinadigan san‘at asariga qanday ta‘sir lanishlarini oldindan aytib bera olishlarini qisman tasavvur qilishlari mumkin, xolos.

6. Artpedagogik hamkorlikda badiiy asarni talqin qilish erkinligi prinsipi. San‘at asarining xususiyatlari va uni idrok qilish muallif – ijrochi – tomoshabin, tinglovchi ishtirokida kechadi. Bu esa san‘at asarining ma‘nosini tushunish, talqin qilishda turlicha qarashlar bo‘lishining tabiiyligini bildiradi. Artpedagogik jarayonda san‘at asarini tushunish, talqin qilishda cheklovlar bo‘lmaydi. Chunki talqin doimo shaxsning hayotiy tajribasi, shaxsning o‘sha paytdagi tafakkur tarzi, stereotiplari, qadriyatlarini, ma‘naviy boyligiga bog‘liq bo‘ladi. Artpedagogik mashg‘ulotlarda badiiy asarni talqin qilishda ularni yaxshi-yomonga ajratishga, baholashda raqobatlashishga yo‘l qo‘yilmaydi, balki har bir qatnashchining o‘z fikriga egaligi rag‘batlantiriladi.

Boshqalarning fikridan, pedagogik bosimdan, yetakchi stereotiplardan, subyektiv hukmlarni baholashdan xolilikni ta‘minlovchi ushbu tamoyil artpedagogik hamkorlik doirasida shaxsiy fikrni namoyon qilish uchun maqbul sharoitlarni yaratish zarurligini belgilaydi. Agar ma‘lum bir syujet yoki asarga bo‘lgan munosabat o‘qituvchi tomonidan ham, o‘zaro munosabatdagi boshqa ishtirokchilar tomonidan ham baholanmaydigan xususiyatga ega bo‘lsa, (bu nafaqat baholashning salbiy xususiyati, balki ijobiy tomoni bo‘lsa ham) mumkin. Shu asnodan asta-sekin fikrlar, g‘oyalar va fikrlarni ochiq ayriboshlash tajribasi shakllanadi.

7. Kasbiy harakatlar darsning art-pedagogik mohiyatiga mosligi prinsipi. Badiiy jarayon ishtirokchilari san‘at asarlari yoki jamoaviy chiqishlar, konsertlar, ekspozitsiyalar, ularning natijalari to‘g‘risida fikrlarni to‘playdilar. Artpedagogikaga o‘quv jarayonidagi ma‘lum bir kommunikativ vaziyatda foydalanilayotgan san‘at asarining pedagogik ma‘nosi, mavzusini badiiy mahorat bilan to‘ldiradigan o‘ziga xos kasbiy to‘ldirish sifatida qaraladi.

Kasbiy harakatlar mashg‘ulotning art-pedagogik mohiyatiga mosligi prinsipi quyidagilarni nazarda tutadi:

- badiiy-obrazli shaklni pedagogik ovoz bilan to‘ldira oladigan san‘at asarlari, vazifalar turlari, mashqlarni topa olish qobiliyati;

- art-pedagogik munozarada o'quv jarayoni qatnashchilarining o'zaro ta'sirini art-pedagogik muhitda saqlab tura olish qobiliyati;

- art-pedagogik hamkorlik muhitini saqlab turish, san'at asarining guruh ishtirokchilariga ta'sirini kuzatish, badiiy mahsulotga, madaniy va shaxsiy ma'nolarni tushunish va ifodalash tarzlariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni namoyish etish qobiliyati shular jumlasidandir [4].

Yuqorida keltirilgan fikr va xulosalar artpedagogikani oliy ta'limni insonparvarlashtirishning muhim manbai ekanligini tasdiqlab, talabalar tarbiyasida artpedagogikadan samarali foydalanishning boy imkoniyatlarni ko'rsatib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

3. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства // Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. Т. 2. М.: Педагогика, 1983. –с.

4. Борев Ю. Б. Эстетика. –Ростов н/Д.: Феникс, 2004 с.

5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. –М.: Смысл: Альпина нон-фикшн, 2011. –с.

6. Сергеева Н. Ю. Основы артпедагогической деятельности. -Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2009. -С.67.